

Araştırma Makalesi • Research Article

Manastırlı Mehmed Rifat Bey'in *Cevâhir-i Çihâr Yâr ve Emsâl-i Kibâr* Adlı Tercümesinde İlk Üç Halifeye Ait Hikmetli Sözler

Wise Sayings of the First Three Caliphs in the Translation Titled *Cevâhir-i Çihâr Yâr ve Emsâl-i Kibâr* by Manastırlı Mehmed Rifat Bey

Rıdvan Saitoğlu*

Öz: Manastırlı Mehmed Rifat (ö. 1325/1907) tarafından kaleme alınan *Cevâhir-i Çihâr Yâr ve Emsâl-i Kibâr* adlı eser, dört halifeye ait muhtelif sayıda veciz söz ihtiva etmektedir. Eser, Reşîdüddîn Vatvat'ın (ö. 578/1182) *Tuhfetü's-sıddîk ile's-sıddîk min kelâmi Ebî Bekr es-Sıddîk, Efdalü'l-hitâb min Kelâmi Ömer bin el-Hattâb, Ünsü'l-lefhân min Kelâmi Osmân bin Affân, Matlûbu Külli Tâlib min Kelâmi Emîri'l-mü'minîn Ali bin Ebî Tâlib*, adlı eserlerinin ya da genel isimlendirme ile *Şerh-i Sad Kelime-i Çehâr Yâr-i Güzîn*'inin bir tercümesi olduğu yazar tarafından mukaddime bölümünde ifade edilmiştir. İki Mukaddime, dört halifeye ait vecizeler ve son olarak Arapça atasözü tercümeleri olmak üzere beş bölümde oluşmaktadır. Birinci bölümde Hz. Ebubekir'e ait 55, ikinci bölümde Hz. Ömer'e ait 70, üçüncü bölümde Hz. Osman'a ait 40, dördüncü bölümde Hz. Ali'ye ait 74 söz ile beşinci ve son bölümde 129 adet atasözü bulunmaktadır. Eser, kızı Ganimet Hanım tarafından Hazine-i Hikemiyât adlı serinin ilk eseri olarak Rifat Bey'in vefatından sonra Halep'te basılmıştır. Eserin Hz. Ali'ye ait vecizeleri daha önce akademik olarak değerlendirilmeye tabi tutulduğundan, bu çalışma Rifat Bey'in söz konusu eserindeki sadece ilk üç halifeye ait vecizeleri inceleyerek literatüre kazandırmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk İslam Edebiyatı, Manastırlı Mehmed Rifat, Sad Kelime, Çehâr-yâr, Vecize.

Abstract: The work titled "Jawahir-i Châr Yâr ve Amsal-i Kibâr," written by Manastırlı Mehmed Rifat (d. 1325/1907), contains various aphorisms about to the four caliphs. Mehmet Rifat stated in the mfuqaddimah of this book. This book is a translation of the famous collection "Sharh-i Sad Kalime-i Chehâr Yâr-i Guzin," which includes Reshid al-Din al-Watwat's (d. 578/1182) "Tuhefa as-sıddiq ila's-sıddiq min Kalâmi Ebî Bekr," Efdal al-Hitâb min Kalâmi Omar ibn al-Khattâb," Ünsü'l-lefhân min Kalami Othman ibn Affân," and "Matlabu Külli Tâlib min Kalâmi Amşr al-muminin Ali İbn Abi Talib." This study aims to examine and bring to the literature the wise sayings attributed to the first three caliphs, which are outside of Rifat Bey's previously explored sayings related to Ali İbn Abi Talib. It consists of five parts, two muqaddimah, four caliph's aphorisms and translations of Arabic proverbs. There are fifty five aphorisms belonging to Hz. Abu Bakr in the first part, seventy aphorisms belonging to Hz. Omar in the second part, forty aphorisms belonging to Hz. Othman in the third part, and seventy-for aphorisma belonging to Hz. Ali in the fourth part. There are one hundred twenty nine proverbs in the fifth and last section. After the death of Rifat Bey, this work was published in Aleppo by his daughter Ganimet Hanım as the

* Doktora Öğrencisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü;

Araştırma Görevlisi, Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı. ORCID: 0000-0002-9200-998X r.kabak@alparslan.edu.tr

Cite as/ Atıf: Saitoğlu, R. (2023). Manastırlı Mehmed Rifat Bey'in *Cevâhir-i Çihâr Yâr ve Emsâl-i Kibâr* adlı tercümesinde ilk üç halifeye ait hikmetli sözler. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(3),887-907

<http://dx.doi.org/10.18506/anemon.1380540>

Received/Geliş: 24 October / Ekim 2023

Accepted/Kabul: 30 December/Aralık 2023

Published/Yayın: 30 December/Aralık 2023

first work of the Hazine-i Hikemiyat series. Since the aphorism of Ali in the work have previously been subject to academic evaluation, this study aims to introduce them to the literature by examining only the aphorisma of the first three caliphs in Rifat Bey's work in question.

Keywords: Turkish Islamic Literature, Manastırlı Mehmed Rifat, One Hundred Words (Saad Kalimah), Châr Yâr, Aphorism.

Giriş

İslamî Türk Edebiyatı'nda dinî şahsiyetleri konu edinen edebî ürünlerde Hz. Peygamber'den sonra ele alınan şahsiyetlerin başında dört halife gelmektedir. Dört halife, söz konusu edebî ürünlerde faziletleri, kahramanlıkları, bedenî hususiyetleri, söz ve davranışlarıyla ele alınmıştır. Bunun sonucunda ortaya çıkan edebî müktesebat zamanla muhtevasına göre farklı isimlerle tasnife tabi tutulmuş ve böylece "Edebî Türler" in birer alt başlığı olarak incelenmişlerdir. Edebî türlerden özellikle dört halifeyi konu edinenlerin önde gelenlerini; menkıbeler, fazilet-nâmeler, hilyeler ve "sad kelimât" lar olarak sıralamak mümkündür. Bu türlerde sadece dört halifeye dair "menâkıb-ı çehâr-yâr", "fezâil-i hulefâ", "hilye-i çehâr-yâr", "sad kelime-i çehâr-yâr-i güzîn" gibi başlıklar ile müstakil eserler kaleme alınmıştır. Bu türler dışında daha çok kaside nazım şekliyle yazıldıkları için kasideler ile özdeşleşen divan ve mesneviler içerisinde din ve devlet ricaline övgüler ihtiva eden methiyelerde de dört halife sıklıkla işlenmiştir.

Edebiyatımızda sözünü ettiğimiz Sad Kelimeleri diğer bir deyişle dört halife vecizelerinin tamamını ihtiva eden eserler, Reşîdüddîn Vatvat'ın Farsça manzum mensur şerhinin tercüme olup bunlar el yazmaları kütüphanelerinde "Sad Kelimât-ı Çehâr-Yâr-i Güzîn", "Tercüme-i/Şerh-i Sad Kelimât Çehâr-Yâr" vb. isimler ile kataloglanmıştır. Bunlardan ilki Bedreddîn bin Himmet-yârü'l-Mevlevî tarafından yapıldığı tahmin edilen *Sad-Kelimâtı Çehâr-Yâr-i Güzîn* tercümesi, (Yüksel, 2013) ikincisi, Hâceğizâde Mustafa el-Kastamonî'nin *Şerh-i Kelimât-ı Çehâr Yâr-ı Güzîn*'i (Durmuş, 2014) diğeri ise çalışmamızın konusu olan Manastırlı Rifat Bey'in kaleme aldığı *Cevâhir-i Çihâr Yâr ve Emsâl-i Kibâr*'ıdır. Sadece Hz. Ali'ye ait vecizeler ise yazarı bilinmeyenler dahil olmak üzere çeşitli kütüphanelerde telif, tercüme ve şerh şeklinde kırk tane müstakil eserden oluşur. (Ceyhan, 2006) Konumuzla doğrudan bağlantısı olan yukarıda sözünü ettiğimiz türlerden sad kelimâtlar diğer adıyla vecizeler, bir duygu ve düşüncüyü kısa, net ve akılda kalacak şekilde ifade etmeye denir. Hikmet, mesel, batıda aforizma da denilen vecizeler, Hz. Peygamber'den sonra ümmetin en hayırlıları oldukları düşüncesiyle dört halife adına hadis, siyer ve megazi türü kaynaklarından derlenmiştir. Arapça, Farsça ve Türkçe vecize yazma geleneği, Müslüman milletlerin edebiyatında kırk, yetmiş, yüz gibi muhtelif sayıda hadislerin bir arada oplanmasının bir benzeri olduğunu söylemek mümkündür. (Ceyhan, 2006: 40) Vecizelerin dört halifeye aidiyetleri konusunda kesin bir yargıda bulunmak mümkün görünmese de İslam'ın özyle gelişmediğini ifade etmek mümkündür.

Cevâhir-i Çihâr Yâr'da birinci bölümde Hz. Ebubekir'e ait 55, ikinci bölümde Hz. Ömer'e ait 70, üçüncü bölümde Hz. Osman'a ait 40, dördüncü bölümde Hz. Ali'ye ait 74 söz ile beşinci ve son bölümde 129 adet Arapça atasözü bulunmaktadır. Eserin daha önce Âdem Ceyhan tarafından sadece Hz. Ali vecizelerinin değerlendirildiği bir çalışması (Ceyhan, 2012: 57-71) ile Cüneyt Eren ve Halit Erboğa tarafından kaleme alınan ve sadece Rifat Bey'in tercümesinin sadeleştirilmiş hali ile her halifenin beş-on vecizesinin aktarıldığı bir diğer çalışma bulunmaktadır (Eren-Erboğa, 2007: 163-170). Bu çalışmada Hz. Ali dışında ilk üç halifeye ait vecizeler değerlendirilmeye tabi tutulacaktır. Eserin aslı ve diğer tercüme ile mukayesesi ve mukaddime bölümlerinde değinilen tercüme usulüne Âdem Ceyhan'ın çalışmasında yer verildiğinden tekrara gerek görülmemiş, bu sebeple bu çalışmada mukaddime kısmının sadece transkripsiyona daha sonra ilk üç halifenin vecizelerinin transkripsiyonu ve günümüz Türkçesi ile sadeleştirilmiş haline yer verilmiştir. Böylece Osmanlı Türkçesi ile çeşitli kütüphanelerde yazma ve basma halinde bulunan dört halife vecizelerinin tamamı gün yüzüne çıkartılmış, araştırmacıların istifadesine sunulmuş olacaktır.

20. asrın başlarında yazılan eserin dil hususiyetleri, özellikle eklerin imlası günümüz Türkçesi ile uyusmaktadır. Bu sebeple eserin dil açısından incelenmesine ve ağır transkripsiyon ile verilmesine gerek

duyulmamış, uyuşmayan kelime ve ekler de günümüz Türkçesi esas alınmıştır. Örn: Yırtub-yırtıp; iden-eden; toğru-doğru. Metinde vecizelerin sadeleştirilmiş Türkçesi metinden sonra [] parantezi ile yanlış veya eksik olan kelimelerin doğrusu parantez içinde kalın punto ile verilmiştir. Hz. Ebubekir'den başlamak üzere Hz. Osman'a ait olanlar dâhil tüm vecizeler sırasıyla numaralandırılırken, her halife için ayrıca numaralandırma yapılmış böylece eserin her bir halife için toplam yekûn içerisinde kaç tane vecize içerdiği ortaya çıkarılmıştır. Son olarak eserde yer alan vecizelerin tamamı kaynak eserden farklı bir şekilde harf sıralamasına göre düzenlendiği, bunlardan Hz. Ebubekir'e ait olan 55 vecizeden 54'ü Hz. Osman'a ait 40 vecizeden 39'u ve Hz. Ömer'e ait 70 vecizenin tamamının Vatvat'ın eserinde yer almıştır.

Manastırlı Rifat Bey

1267-1851'de Manastır'da dünyaya gelen Rifat Bey, 1325-1907'de II. Meşrutiyetin ilanından bir yıl önce, sürgün edildiği Halep'te vefat etmiştir. (İnal, 1969: 7/1457) Biyografik kaynaklarda aydın ve asker yönünü ifade etmek için “kalem ve kılıç erbabı” olarak (Bursalı Mehmed Tahir, 1972: 2/331) anılan Rifat Bey, kızı nezdinde bulunan divançesinin mukaddimesinde, bir fotoğrafının arkasına yazdığını belirttiği kıtasında kendisi için aynı ifadeleri kullanıyor:

Ben bu dîn ü devlete seyf ü kalemle bir zaman

Cehd ü gayret eyleyüp halimce etdim hizmeti

Siz de bu suretle ey evlâd ü ahfâd-ı vatan

Sâyedüp yâdeyleyin rahmetle nâm-ı Rifat'ı (İnal, 1969: 7/1459)

[Ben, kılıcım ve kalemim ile bu din ve devlet için gücüm nispetinde hizmet etmeye çalıştım. Bu yüzden ey vatan evlatları, sizden beni rahmetle anmanızı dilerim.]

Manastırlı Rifat, siyasi, ekonomik ve askeri açıdan Osmanlı'nın en çalkantılı dönemlerinden olan I. Meşrutiyet dönemine şahit olmuş, asıl mesleği askerliğin yanı sıra dil, edebiyat, sosyoloji, mimarlık ve matematik gibi çok geniş alanlarda yüze yakın eser kaleme almıştır. (Bozdoğan, 2002: 31). Mesleki olarak harbiyeden mezun olduktan sonra önce muallimliğe ardından yüzbaşılığa terfi etmiş, nihayet Sultan Abdulaziz'in halli vakasında görev aldığı için İstanbul'da bulunması uygun görülmeyerek II. Abdulhamit tarafından kendisine tevdi edilen kaymakamlık rütbesi ile Halep'e sürgüne gönderilmiştir.

Cevâhir-i Çihâr Yâr ve Emsâl-i Kibâr

Rifat Bey'in kaleme aldığı dinî ve edebî eserlerden biri olan *Cevâhir-i Çihâr Yâr ve Emsâl-i Kibâr*'ı on iki cüzden oluşan Hâzine-i Hikemiyât adlı serinin ilk eseridir. Eser ilk önce “Mecâmiü'l Edeb”in dördüncü cildinde daha sonra “Emsâl-i Kibâr”ın eklenmesi ile “Hazine-i Hikemiyât” serisi altında toplanmıştır. (Bozdoğan, 2001: 230) Serinin yayımlanamayan diğer cüzleri eserin başında kaydedildiği üzere şunlardır: Münebbihât ve Mev'izeler, Cümel-i Hikemîye, Leâl-i 'Arabiye, Dürer-i Fârisiye, Müselsât-ı Edebiye, Temsilât ve Hikâyât, Seyf ü Kalem, Nevâdir-i Celîle, Keşfü'l-Esrâr, Keşfü'r-Rumûz ve Keşfü'l-Künûz. Reşidüddîn Vatvat'ın dört halifenin Arapça vecizelerine dair Farsça manzûm ve mensûr tercüme ve şerhinin kısmî bir Türkçe tercümesi olan¹ *Cevâhir-i Çihâr Yâr*'ın yayımlanma hikâyesine giriş bölümünden önce kızı Ganimet Hanım tarafından kaleme alınan “İfâde” başlığıyla değinilir. Buna göre babası Rifat Bey, Halep sürgününde zamanı ve sağlığı el verdikçe geniş halk kitlelerinin istifade edebileceği dinî, edebî ve hikemî eserlerin tertibi ile meşguldür. Fakat dönemin şartları, bu meşguliyet sonucu ortaya çıkan eserlerin yayımlanmasına imkân vermediğinden, eserler

¹ Eserin sonuna eklenen “Emsâl-i Kibâr” ve vecize sayısındaki değişikler beraber düşünüldeğünde, Vatvat'ın tam bir tercümesi olmayıp, telif-tercüme formatında bir eser olduğu söylenebilir.

babası Rifat Bey'in terekesi olarak oğlu Muzaffer'e yadigâr kalmıştır. Nihayet merhum babasının bazı meslektaşlarının da yardımıyla söz konusu eserlerden biri Halep'te Matba-i Uhuvvet'te (Mârûnî) 1327/1909 yılında yayımlanabilmiştir. Eser, "İfâde" bölümünden sonra Rifat Bey'in tercüme usulüne dair iki mukaddimeden, daha sonra sırasıyla Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'ye ait vecizlerin ve son olarak Arapça atasözlerin tercümelerinden ibarettir.

"Ben şu muktebesâtı lisân-ı Osmânî üzere ifâdede hangi ciheti tatlı buldum ise o yola giderek yazdım. Mütâlî'in-i kirâm da ona göre okusunlar." ifadeleriyle tercüme usulüne dair fikirlerini belirten Rifat Bey, oldukça sade ve anlaşılır bir dil kullanmıştır. Ayrıca klasik dönem tercümelerde sıklıkla görülen devrik cümlelere yer vermeden kaynak metin, tercüme dilde nasıl ifade ediliyorsa öyle ifade etmiştir. Buna örnek olarak şu vecizeleri gösterebiliriz:

5) إذا كان المال عند من لا ينفقه، والسلاح عند من لا يستعمله، والرأي عند من لا يقبل منه ضاعت الأمور

"Mal buhalâda, silâh cübenâda, re'y duafâda olursa işler bozulur."

28) إن لكل نفس شهوة، إذا أعطيتها تمادت فيها، ورغبت إليها

"Her nefsin bir şehveti var. Nefsin dizginini şehvetin eline verirsen alabildiğine gider."

Fakat iddiasıyla çelişen, Arapça cümle yapısı korunarak tercüme edilen vecizelere de rastlamak mümkündür. Aşağıya aktardığımız vecizede hem Arapça cümle yapısı korunmuş, hem de kelimelerin Türkçe karşılığı yerine Arapçası ile yetinilerek, tercüme ekler üzerinden yapılmaya çalışılmıştır:

26) إن كيس الكيس التقى، وإن عجز العجز الفجور

"Kiyâsetin en alâsı perhizkarlık, aczin en ednâsı fâcirliktir."

Genel itibariyle dinî ahlakî öğretilerin vazedildiği vecizeler muhteva açısından sosyal hayat, din ve inanç, ahlak ve ilim gibi konular üzerinden tasnif edilebilir. Sırasıyla her bir konu için aşağıdaki vecizeler örnek olarak gösterilebilir:

4) أحسن صحبة من صحبتك وليكونوا عندك في الحق سواء

"Dostuna dost ol ve cümle ahabını hukukta müsâvî tut."

23) إن الله لا يقبل الناقله حتى تؤدي الفريضة

"Farz edâ olunmadıkça nâfile kabul olunmaz."

21) انظر ما تقول ومتى تقول

"Ne söylediğini ve ne zamanda söylediğini düşün."

88) تفقه قبل ان تسودوا 33

"Server olmazdan evvel hünerver olunuz."

Öte yandan bağlamı olmadan anlaşılmayan ve muhtemelen bir hikâyesi ve arka planı olan vecizeler mevcut olup bunların sadece kelime anlamları verilerek tercüme edildiği görülmektedir. Aşağıda görülen iki vecize bazı kaynaklarda Hz. Osman'a ait tek bir rivayet olarak zikredilirken (İbn Kuyetbe, 1977: 2/78-79) her iki vecizenin de insanların neden kendisine karşı isyan ettiği sorusuna cevaben söylenmiş cümleler olduğu anlaşılmaktadır. İsyancılar onun halifelliğini reddedince, buna

anlam veremediğini hâlbuki insanlara merhamet gösterdiğini, siyaseten kendilerini ifade etmek için elinden geldiğini yaptığını belirten cümlelerdir.

أبلغت الراع مسقاته 1 126)

“Oburu su başına getirdim.”

أجررت المرسون رسنه 3 128)

“Yularını eline verdim.”

Bununla beraber yanlış tercüme edilen vecizelere de rastlamak mümkündür. Aşağıdaki vecizede esasında bir devlet memurunun hediye almasının ahlaki olmadığı vurgulanır. Fakat vecize literal tercüme edildiğinden bu mefhum anlaşılmasında, yapılan tercümenin de hatalı yapıldığı görülmektedir.

الهدية من العامل إذا عزل كالهديّة إليه إذا عمل 11 136)

Bir memûrun maz‘ûliyetinde verdiği hediye memûriyeti evânında verdiği hediye gibidir.

[Devlet memuru görevden alındıktan sonra verdiği hediye, görevde iken verdiği hediye gibidir.]

Vecizenin tam olarak literal ve anlam odaklı tercümesi şu şekilde verilebilir: Bir devlet memurunun görevden alındıktan sonra verdiği hediye, görevde iken kendisine verilen hediye gibidir; bir devlet memuru görevden alındıktan sonra devlet erkânına verdiği hediye nasıl rüşvet kabilinden sayılırsa, görevde iken kendisine verilen hediye de aynı şekilde rüşvettir.

Vecizelerde lafzî ve manevî iktibâslar ile Kur’an ve hadislerden alıntı yapıldığı gibi tamamen hadis olarak aktarılan sözlerin halifelere atfedildiği de görülmektedir.

اتقوا الذي إليه ترجعون، فلا تسارعوا إلى الفتنة ولا تفارقوا الجماعة 2 127)

“En sonra mürâca‘ât edeceğiniz Hakk’tan havf edip fitneye müsâra‘at ve cemâ‘atten müfârakat etmeyiniz.”

Yukardaki vecizenin ilk cümlesi Bakara 281. ayetten birebir lafzî olmasa da büyük oranda ayetten iktibas iken, aşağıdaki ilk vecize Şûrâ 34.; ikinci vecize Ğâfir 44. ayetinin; üçüncüsü ise Hz. Peygamberin “Alıcı ve satıcı birbirinden ayrılmadıkça alım satım konusunda muhayyerdir. Şayet dürüst davranır malın kusurunu gizlemezlerse ticaretleri bereketlenir. Ve eğer kusurları gizleyip yalan konuşurlarsa ticaretin bereketi kaçar.” (Buhârî, Buyû‘, 19) hadisinden manen iktibas olduğu söylenebilir.

اصبروا فإن العمل كله بالصبر 14)

“Sabredin ki her işin başı sabırdır.”

إن عليك من الله عيوننا تراك 30)

Agâh ol ki ‘uyûn-ı Hak sana nigerândır.

الصدق أمانة، والكذب خيانة 19)

“Sıdk emânet, kizb hıyânettir.”

Yine Hz. Ebubekir'e atfedilen aşağıdaki söz hadis kaynaklarında (Buhârî, Mezâlim, 9) Hz. Peygamber'in hadisi olarak zikredilmektedir:

2) اتقوا دعوة المظلوم

“Mazlûmun bedduasından korkunuz.”

Eserde aynı anlama gelebilecek tekrar vecizeler de bulunmaktadır. Hz. Ömer'e ait aşağıdaki vecizler muhteva olarak aynı anlamları içermektedir:

68) 13. الطمع فقر واليأس غنى

Tama' fakr u zarûrettir, ümitsizlik de gınâ ve servettir.

111) 56. من يئس من شيء اسغنى عنه

Bir şeyden me'yûs olan ondan müstağni olur.

Sonuç

Klasik Türk edebiyatında vecize, Sad Kelimât, Mie Kelime, Hikmet vb. isimler altında toplanmış dört halifeye ait sözler genellikle din ve ahlak muhtevalı muhtelif sayıda özlü ya da hikmetli sözlerden oluşur. Bu çalışmada bu tür eserlerden biri olan Mehmet Rifat'ın *Cevâhir-i Çihâr Yâr ve Emsâl-i Kibâr*'ından Hz. Ali dışındaki halifelere ait sözler değerlendirme konusu edilmiştir. Eserin aslı Arapça olup Reşîdüddîn Vatvat tarafından Farsçaya tercüme ve şerh edilmiştir. Çalışmamızın konusu olan bu eser ise Vatvat'ın bir tercümesi olduğu yazar tarafından mukaddimede belirtilmiştir. Ne var ki eserin Vatvat'ın eserinin kısmî bir tercümesi olduğu işlenen vecize sayısındaki farklılıklardan anlaşılmıştır. Yazarın eserin mukaddimesinde Arapça asılları gibi Osmanlı Türkçesine kısa, net ve akılda kalacak şekilde secili bir üslup ile tercüme ettiğine dair iddiası test edilmeye çalışılmış ve yer yer iddiası ile çeliştiği tespit edilerek örnek vecizeler üzerinden belirtilmiştir. Eserin yer yer hatalı ve eksik tercüme barındırdığı tepit edilerek ayrıca örnekler üzerinden belirtilmiştir. Bununla beraber, genel itibarıyla tercüme yazarın iddia ettiği gibi sade, anlaşılır olduğu ve sayısı az olmakla beraber bazı vecizelerin secili tercüme edildiği görülmüştür. Yine tercüme büyük bir kısmında günümüz Türkçesinin söz dizimine uygun olduğu, devrik cümlelerin kullanılmadığı saptanmıştır. Eserdeki vecizelerin genel muhtevaları, Kur'an ve hadisler ile ilişkileri değerlendirilmiş, bu çerçevede mütercimmin âyet ve hadislerden lafzî ve manevî iktibaslar yaptığı vurgulanmıştır. Son olarak vecizelerin birbiri ile benzerlikleri, tekrarların olup olmadığına değinilmiş, kaynak eserin bir problemi olan bu sorunun tercüme esere de yansıdığı görülmüştür.

“Mukaddime-i Hazîne-i Hikemiyât”

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Mukaddime-i Hazîne-i Hikemiyât

Ba‘de edâ-yı mâ vecebe ‘aleynâ

Edebiyât ile iştiğâl etdiğim zamanlarda mûcib-i istifâde olan ‘Arabî, Fârisî, Fransevî âsârın birtakımını tercüme ve ba‘zılarını hallederek yazmış ve cümlesini de muhâfaza eylemiş idim. Bir aralık gözden geçirdim, hiçbirini yırtıp atamadım, belki istifâde eden bulunur dedim. Onun için (Hazîne-i Hikemiyât) nâmıyla bir mecmu‘aya derc eyledim. Bunların ‘akd ü hall tarîkiyle birtakım tercümelerden ‘ibâret olduğuna binâen “usûl-i tercüme” ile “akd ü hall” tarîkine dâir olan ekvâl-i esâtizânı dahi mecmu‘anın başına yazmağa lüzum gördüm, ta ki tercümelerime hall’in hangi usûlde yapılmış olduğu görülsün.

Usûl-i Tercüme

Fen ve edebe mütâ‘allik birçok kitâb-ı edebiyede usûl-i tercümeye dâir kavâid-i lâzime müharrir olup bunların en basît ve en müfidi efâdıl-ı selefden Salâhaddîn Safedî’nin *Lâmiyetü’l’acem* şerhinde ve birinci beytinin tafsîlâtında îrâd buyurduğu usûl ve kavâ‘id sırasında der-miyân eylediği tercüme fikrâtı olduğundan bi’t-tercîh ‘aynen naklettim. Müşârû‘n-ileyh buyururlar ki:

الترجمة في النقل طريقان. أحدهما طريق يوحنا بن البطريق و ابن ناعمة الحمصي و غيرهما. وهو أن ينظر المترجم إلى كل كلمة مفردة من الكلمات اليونانية مثلاً وما تدل عليه من المعنى فيأتي بلفظة مفردة من الكلمات العربية ترادفها في الدلالة على ذلك المعنى فيثبتها وينقل إلى الأخرى كذلك حتى يأتي على جملة ما يريد تعريبه. وهذا الطريقة رديئة لوجهين: أولهما انه لا يوجد في الكلمات العربية كلمة تقابل جميع الكلمات اليونانية ولهذا وقع في خلال هذا التعريب كثير من الألفاظ اليونانية على حالها. والثاني: ان خواص التراكيب ونسب الإسناد لا تطابق نظيرها من لغة أخرى دائماً وأيضاً يقع الخلل من جهة استعمال المجازات وهي كثيرة في جميع اللغات.

الطريق الثاني: طريق حنين بن إسحاق و الجوهري وغيرهما. وهو أن يأتي إلى الجملة فيحصل معناها في ذهنه ويعبر عنها من اللغة الأخرى بجملة تطابقها سواء ساوت الألفاظ أم خالفها وهذا الطريق أجود ولهذا لم تحتج كتب حنين بن إسحاق إلى تهذيب إلا في العلوم الرياضية لأنه لم يكن متصلاً منها بخلاف كتب الطب والمنطق والطبيعي والالهي فان الذي عربه لم يحتج إلى اصلاح.

Ya‘ni: Nakl ve tercümede iki tarîk vardır. Birisi Patrîkzâde Yuhanna ve İbn-i Nâ‘ime el-Himsî ve daha ba‘zılarının tarîkidir ki kelîmât-ı Yûnanîyenin birer birer mürâdiflerini veya manâya delâlet eden elfâz-ı ‘Arabîyeyi yekân yekân bulup yazmak ve cümleleri bu vechile kelime kelime nakletmek olup bu ise iki vechile merdûd olur. Çünkü evvelen, her lafz-ı Yûnanî’nin ‘aynen mükâbili olarak elfâz-ı ‘Arabîye bulmak mümkün olmadığından bu sûretle olan tercümelerde birçok elfâz-ı Yûnanîye’nin ‘aynen ibkâ olduğu görülmüş. Sâniyen, her lügatte kesretle vaki‘ olan mecâz ve isti‘ârâtı ve neseb-i isnâdiyeyi kelime kelime harfiyen tercüme kâbil olmamakla havâs-ı terkîbi edâ mümkün olamamasıdır. Tarîk-i sâni ise Hüneyn b. İshâk ve Cevherî ve sâir erbâb-ı vukûf usûlleridir ki bunlar elfâzın müsâvât ve muhâlefetine bakmayarak tercümesini arzû ettikleri şeyi cümle cümle mütâla‘a ve güzelce anladıkları mâddenin meâlîni lisân-ı ‘Arab şivesiyle nakletmektir. Nitekim Hüneyn b. İshâk tercüme ettikleri kütub-ı mütenevvi‘adan riyâziyeye ‘âid olanların mâ‘adâsı tehzîb ve islâha muhtaç olmamıştır. Çünkü kendisi tıp ile mantık ve tabi‘iyât ile ilâhiyâta vakıf olduğundan bunlara dâir yaptığı tercümeleri makbûl ve riyâziye bilmediğinden hisâb, cebir ve hendeseye dâir yaptığı tercümeleri şâyân-ı tehzîb ve islâh görülmüş.

‘Akd ve Hall Usûlleri

Ehl-i edebın ma‘lûmları olduğü üzere nesri nazm etmeğę “akd” ve nazmı nesr etmeğę “hall” tesmiye olunur ki burada işbu hill usûlünü der-miyân lâzım geldiğinden ve gerçi bedî‘a mütê‘allik kitâbların hemân ekserisinde bu mâdde yazılmış ise de *Meseli’s-Sâir* nâm eser-i nefsin

mukaddimesinin üçüncü faslında müharrir olan usûl-i hall cümlesinden mazbût ve müfîd görüldüğünden bi't-tercîh 'aynen naklolundu. Kitâb-ı mezkûrda:

وحل الأبيات الشعرية ينقسم على ثلاثة أقسامٍ الأول منها وهو أدناها مرتبة ان يأخذ الناثر بيتاً من الشعر فينثره بلفظه من غير زيادة وهذا عيبٌ فاحشٌ. وأما القسم الثاني، وهو وسط بين الأول والثالث في المرتبة، وهو أن ينثر المعنى المنظوم ببعض ألفاظه ويعتاض عن البعض بألفاظٍ آخر وهناك تظهر الصنعة في المماثلة والمشابهة ومواخاة الألفاظ الباقية بالألفاظ المرتجلة فإنه إذا أخذ لفظاً لشاعر مجيد قد نفعه وصححه فقرنه بما لا يلائمه كان كمن جمع بين لؤلؤة وحصاة ولا يخفى ما في ذلك من الانتصاب للقدح والاستهداف للطعن. وأما القسم الثالث: وهو أعلى من القسمين الأولين فهو أن يؤخذ المعنى فيصاغ بألفاظٍ غير ألفاظه ثم يتبين حدق الصانع في صياغته ويعلم مقدار تصرفه وصناعته فان استطاع الزيادة على المعنى فتلك الدرجة العالية والا أحسن التصرف وأتقن التأليف ليكون أولى بذلك المعنى من صاحبه الأول.

Ya'nî, ebyât-ı şî'riyye halli üçe münkasım olup birincisi ki ednâ mertebesidir. Şî'ri alup hîç bir şey ziyâde etmeyerek 'aynı elfâz ile nesre tahvîl eylemekdir bu ise 'ayb-ı fâhiştir.

Kısm-ı sâni ki evvel ile sâlis arasında bir tarz-ı mütevassıttır. Nazmın ma'nası ba'zı elfâzının ibkâsı ve ba'zılarının tahvîliyle nesren beyân olup bunda da birçok sebeplerle şâ'iri geçememiş olacağından karma karışık dizilmiş bir inci destesine benzeyeceği cihetle hatâ-göre kadh ve ta'na hedef olabilir. Emmâ kısm-ı sâlis ki kısmeyni evveleynin a'lâsıdır şî'rin ma'nasını alıp onun elfâzının gayrı birtakım hoş elfâz ile yeniden dönmek ve bu dönücülükte ibrâz-ı mahâret eylemekle olan nesretmek usûlü olup eğer nâsirin ma'lûmâtı ve kifâyeti var da ma'nâya mülâyim şeyler 'ilâvesiyle ziyâdelik verebiliyorsa 'aliyü'l-a'lâ olacağı bedîhî olup ancak bu ziyâdelik ma'nâyı evvelden evlâ olmak şartıyla hüsn-i tasarruf dahi lâzımdır.

Hülâsa-i Mâdde:

İşbu iki mâdde-i mühimmeden hülâsatü'l-hülâsa olarak şu münfehîm olur ki: Usûl-i tercümede mütercim tercüme edeceği şeyin müte'allik olduğu 'ilm ve fenni gereği gibi bilmek şartıyla lisân-ı âhirde olan ol maddeyi 'arız ve 'amîk mütala'a ettikten ve güzelce anladıktan sonra hangi lisana nakledecekse o lisânın şivesine tatbîken yeniden bir şey yazar gibi yazmaktan 'ibârettir.

Usûl-i hallde dahi en a'lâ tarîk nazmın elfâzının gayrı elfâz isti'mâl ederek gâyet latîf bir tarzda nesretmek ve muktedir olursa ma'nâyı te'yîd eylemekten 'ibârettir. İşte bu fakîr –Ya'nî erkân-ı harb Manastırlı Mehmed Rifat- dahi bu hülâsadaki tarîklere tevessül ederek işbu müktesebâtı mecmu'asının hâvî olduğu şeyleri yazmış olduğumu ve harfiyen tercüme ile 'aynen hallden mütevekkî ettiğimi beyân eyledim, ta ki harfiyen tercüme zan olunup da ba'zılarına ta'rîz olunmasın. Ben şu müktesebâtı lisân-ı Osmânî üzre ifâdede hangi cihet tatlı buldum ise o yola giderek yazdım. Mütâliin-i kirâm da ona göre okusunlar.

يا ناظرا في كتابي حين تقرأه

انصف هديت بلا حيف ولا شطط

ان مر سهو فلا تعجل بسبك لي

واعذر فليست بمعصوم من الغلط²

² Ey okuduğu vakit kitaba bakan

Gördüğün hataları insafı ve kararında sun

Şayet bir hata görürsen sövmek için acele etme

Mazur gör zira zaten hatadan beri değiller.

Cevâhir-i Çihâr Yâr ve Emsâl-i Kibâr

Mukaddime

Altıncı ‘asr-ı hicri efâdil-ı ‘ulemâ ve üdebâsından olup Reşîd-i Vatvât namıyla şöret-şi‘âr olan edîb-i bî-müdânî ki İmâm Süyûtî kuddise sırrıhu hazretlerinin *Büğyetü’l-vü‘ât fi Tabakâtü’l-lağvîyin ve’n-nühât* nâm eser-i celilinde (Muhammed b. Muhammed b. Abdulcelîl b. Abdulmelik b. Muhammed b. Abdullah b. Abdurrahman b. Muhammed b. Yahya b. Merdüveyh b. Salim b. Abdullah b. Ömer b. el-Hattab radiyallahu anh) cümlesiyle silsile-i ‘âlîlerini zabt ü kayd etmiş ve *كان من نوادر الزمان وعجائبه وافراد الدهر و غرائبه افضل زمانه في النظم والنثر واعلم الناس بدقائق كلام العرب واسرار النحو والادب طار في الافاق صيته وصار وكان ينشئ في حالة واحدة بيتا بالعربية من بحر وبيتا بالفارسية من* "ve evsafı ile derece-i fazl ve ‘irfânı ve *من* " cümlesiyle de îrâd-ı nazımda olan iktidâr-ı fevka’l-‘âdesini gösterip eşher-i âsârı olan *Hedâikü’s-Sihr fi Dekâiki’s-Şi’r* nâm kitâbını beyân eylemiştir. Reşîd-i Vatvât Belh’de tevellüd edip 583 sene-i hicriyesinde Havârizm’de irihâl buyurmuş olan e‘âzim-i ümmettendir. Mülûk-ı Havârizm’den Ebû’l-Kâsım Mahmûd b. Havârizmşâh ile Arslan İbn-i Havârizşâh’ın kâtib-i hâsü’l-hâsı olduğu sırada efendisine mahsûs olmak üzere Çehâr-yâr-i Güzîn rıdvânullâhi ‘aleyhim ecma‘ın efendilerimiz hazretlerinin huteb-i celîlelerinde birtakım çümel-i hakimeye ve fikrât-ı siyâsiye cem’ edip: Es-sıddîk ile’s-sıddîk min Kelâmi Ebî Bekr es-Sıddîk, Efdalü’l-hitâb min Kelâmi Ömer bin el-Hattâb, Üsü’l-lefhân min Kelâmi Osmân bin Affân, Matlûbu Külli Tâlib min Kelâmi Emîri’l-mü’mînîn Alî bin Ebî Tâlib, nâmlarıyla dört risâleden mürekkeb olarak tertîb eylediği kitâbı bu kere elimize geçti.

Çehâr-yâr efendilerimiz hazretlerinden İmâm Ali kerremellâhu vecchühü ve radiye ‘anhu efendimizin “emsâl”-i ‘âlîlerinden bir mikdârını müntesebân-ı mevlevîyeden Zihnî Efendi merhûm tercüme ve tefsîr ederek bir eser yazmış ve bundan yirmi sene mükaddem Matba‘a-i ‘Âmire’de tab‘ eylemişti. Müahharen Mu‘allim Nâcî Efendi merhûm tarafından da iş bu emsâlin bir kısm-ı küllisi tercüme olunarak kütübhâne-i Ebû Ziyâ’nın birinci cüzüyle neşr olunmuşdu. Hazret-i Haydar-ı kerrârın *Nesrü’l-leâlî* nâm eser-i celili dahi Fârisî ve Türkî manzûm tercümeleriyle bundan yigirmi sene mükaddem tab‘ ve neşredilmiş idi ise de Hazret-i Sıddîk-ı ekber ve Fârûk-ı a‘zam ve Zî’n-nûreyn radiyallahü ‘anh efendilerimizin emsâllerinden lisânımızda tercümeleri meşhûd-i ‘âcizânem olmadığundan Reşîd-i Vatvât’ın bu eserini bulduğum zamân pek sevinmiş idim. Ve o aralık edebîyât-ı ‘Arabiye tercümeleriyle meşgul olduğumdan bi’t-tercüme asıllarıyla beraber müktesebâtıma kaydetmiş idim. İş bu tercümelerde lisân-ı Osmâniyede dahi darb-ı mesel olacak sureti ihtiyâr eylediğimden meselen fi‘illerde ba‘zı mürettebe tahvilâtı icrâ edilmiştir. Binâen ‘aleyh o sûretle mütâla‘a buyurulması ihzârına lüzûm görülmiştir.

Bir aralık bunlar gibi birtakım emsâl-i kibârda tercüme etmiş olduğumdan onları da asıllarıyla beraber bunlara zeyl ettiğimden iş bu kitâp beş fasl üzerine tertîb olundu.

Mehmed Rifat

“Cevâhir-i Çihâr-Yâr ve Emsâl-i Kibâr”

فصل أول

الصديق إلى الصديق من كلام أبي بكر الصديق

Fasl-ı evvel, Es-siddîk ile's-siddîk min Kelâmi Ebî Bekr es-Siddîk

- 1) أتدرون أي ذنب أسرع عقوبة: البيغي وقطيعة الرحم
‘Ukûbatı en seri’ olan günâhlar zülüm ile katî‘a-i rahmdır.
[Cezası en hızlı olan günahlar zulüm ve akraba ile ilişkileri kesmektir.]
- 2) التقوا دعوة المظلوم
Mazlûmun bedduasından korkunuz.
3) احرص على الموت توهب لك الحياة
Mevte harîs ol ki hayat bulasın.
[Ölümden korkma ki hayat bulasın.]
- 4) أحسن صحبة من صحبتك وليكونوا عندك في الحق سواء
Dostuna dost ol ve cümle ahabını hukukta müsâvî tut.
[Dostluğunda samimi ol ve cümle dostlarına eşit muamelede bulun.]
- 5) إذا كان المال عند من لا ينفقه، والسلاح عند من لا يستعمله، والرأي عند من لا يقبل منه ضاعت الأمور
Mal buhalâda, silâh cübenâda, re’y du‘afâda olursa işler bozulur.
[Mal cimrinin, silah korkağın ve fikir zayıfın elinde olursa işler bozulur.]
- 6) إذا فاتك خير فادركه، وإذا أدركك شر فاسبقه
Kaçırdığın hayrın arkasından koş, üzerine gelen şerden kaç.
7) إذا استشرت فاصدق الخير تصدق المشورة
İstişârede doğru söyle ki re’y doğru olsun.
[İstişare edildiğinde doğrusu neyse onu söyle ki ortaya hakikat çıksın.]
- 8) إذا بلغك من عدوك عورة فاكتمها حتى توافيها
Düşmanın bir sırrına âgâh olursan ondan istifâde edinceye kadar mektûm tut.
[Düşmanın sırrını ondan istifade edeceğin vakte kadar gizli tut.]
- 9) أربع من كان فيه كان من خيار عباد الله: من فرح للتائب واستغفر للمذنب ودعا للمدير وأعان المحسن
Tevbe-i tâible ferahlanan, müzniblere mağfirethân olan, nâ-hayrı hayra sevk eden, muhsinlere îânedede bulunan cenâb-ı hakkın bende-i pesendîdesidir.
[Başkasının tövbesine sevinen, günahkâra ve hakikatten yüz çevirene dua eden ve iyilik edenlere yardımda bulunan Allah’ın iyi kullarından biridir.]
- 10) استمسك بغرزه؛ فإنه على الحق
Hakperestânın rikaptârı ol.
[Hakikatten ayrılmayanları takip et.]
- 11) اسمر في عسرك تأتاك الأخبار
Ma‘iyyetinle konuş ki mâlûmât-ı nâfi‘a alasın.
[Sorumlu oldukların ile sık sık konuş ki faydalı bilgiler elde edesin.]
- 12) استدم الأمن
Emn ve râhatta dâim olmaya çalış.
[Güvenli ve müreffeh bir hayat için çalış.]
- 13) اصلح نفسك تصلح لك الناس
Nefsini ıslah et ki halk da sana müsâlim olsun.
[Öne kendini ıslah et ki, halk da sana güvensin.]
- 14) اصبروا فإن العمل كله بالصبر
Sabr edin ki her işin başı sabırdır.
15) اصدق اللقاء إذا لقيت (العدو)، ولا تجبن فيجبن الناس
Düşmana karşı metânet göster, zira: cebânet edersen maiyyetin de cebân olurlar.
[Düşmana karşı metin ol. Bir sorumlu olarak korkak olursan insanlar da korkak olur.]
- 16) اعمل كأنك ترى واعدد نفسك في الموتى
Bir işi yaparken taht-ı murâkabe de bulunuyorsun gibi yap ve nefsinin ölmüş say.
[Sürekli birileri tarafından görülüyormuş gibi ve ölüm bilinci ile hareket et.]

العجز عن درك الإدراك إدراك (17)

Marifet-i hakikiyyenin derkinde ızhâr-ı acz etmek idrâk ve marifetten ileri gelir.

[Eşyanın hakikatini idrakten aciz olmanın farkında olmak da bilgi ve idrakin bir sonucudur.]

الموت أشد مما قبله، وأهون مما بعده (18)

Mevt kendinden önce gelenlerden eşedd ve sonra geleceklerden ehvendir.

[Ölüm, kendisinden önceki hayattan daha rahat, sonraki hayattan daha zordur.]

الصدق أمانة، والكذب خيانة (19)

Sıdk emânet, kizb hıyânettir.

[Doğruluk emanet, yalan hıyanettir.]

إن الإمام قدوة يعمل الناس بعمله في نفسه (20)

İmam kudve-i enâmıdır o ne yaparsa halk da onu yaparlar.

[Yöneticiler, halk için örnek kişilerdir. Onlar ne yaparsa halk da onu yapar.]

انظر ما تقول ومتى تقول (21)

Ne söylediğini ve ne zamanda söylediğini düşün.

إن أحسنت فأعينوني، وإن أسأت فقوموني (22)

Güzel yaparsam muâvenet, hatâ edersen mukâvemet edin.

[Halife olarak güzel işler yaparsam bana yardımcı olun, kötü işler yaparsam bana karşı çıkın.]

إن الله لا يقبل الناقله حتى تؤدى الفريضة (23)

Farz edâ olunmadıkça nâfile kabul olunmaz.

بادروا في مهل آجالكم قبل أن تقطع أمالكم (24)

Ümitleriniz münkatı olmadan müddet-i mehliyyeden istifâde edin.

[Ümitleriniz tükenmeden size verilen müddeti iyi değerlendirim.]

إن أكرمكم (اضعفكم) عندي الضعيف حتى أعطيه الحق، وإن أضعفكم عندي القوي حتى أخذ منه الحق (25)

Hakkını verinceye kadar en zayıfınızı akviyâdan ve hakkı alıncaya kadar en kavinizi duafâdan sayarım.

[Benim nazarımda, hakkı alıncaya kadar en zayıfınız en güçlü, üzerindeki haklar alıncaya kadar en güçlüünüz de en zayıftır.]

إن كيس الكيس التقي، وإن عجز العجز الفجور (26)

Kiyâsetin en alâsı perhizkarlık, aczin en ednâsı fâcirliktir.

[Çalışkanlık ve özverinin en iyisi günahlardan korunmak, acziyet ve tenbelliğin en kötüsü ise günahkârlıktır.]

إن أولى الناس بالله أشدهم تواليا له (27)

Mazhar-ı kurb-i Hak olanlar ona şiddetle muhabbet edenlerdir.

[Allah'a en yakın olanınız O'na şiddetle muhabbet edendir.]

إن لكل نفس شهوة، إذا أعطيتها تمادت فيها، ورغبت إليها (28)

Her nefsin bir şehveti var. Nefsin dizginini şehvetin eline verirsen alabildiğine gider.

إن الله يرى من باطنك ما يرى من ظاهرك (29)

Cenâb-ı Hak zâhirinden gördüğü misillü bâtınından da görür.

[Allah zahirinizi gördüğü gibi batınızı da görür.]

إن عليك من الله عيوننا تراك (30)

Agâh ol ki 'uyûn-ı Hak sana niğerândır.

[Şüphesiz Allah, kullarını görüp gözetler.]

إن الله قرن وعده بو عيده ليكون العبد راغبا راهبا (31)

İnsanların beyne'l-havfi ve'r-recâ kalmaları için Cenâb-ı Hak va'dini va'îdine mukârin kıldı.

[İnsanlar korku ve ümit arasında kalsın diye Allah, va'd ve va'îdini bir birine yakın tuttu.]

اهدم الكفر بعضه ببعض (32)

Divâr-ı küfrü kendi taşıyla yık.

إياكم واتباع الهوى، فقد أفلح من عصم منه ومن الطمع والغضب (33)

Hevâ ve hevesle tama' ve gazaptan hazer edin ki bunlardan âsım olanlar felâh bulurlar.

[Kurtuluşa erenler heva ve hevesleri gereğince açgözlülüğe ve öfkeye dalmayanlardır.]

إياك وعية الجاهلية، فإن الله أبغضها وأبغض أهلها (34)

Me'âyib-i câhiliyyetten ictinâb eyle ki Cenâb-ı Hak hem onlara hem ehline buğz eder.

[Cahiliye kusurlarından sakının zira Allah, hem o kusurlardan hem de onları işleyenlerden buğzeder.]

ثلث من كُنَّ فيه كُنَّ عليه: البغي والنكث والمنكر (35)

Zulüm, nakz-ı ‘ahd, hud‘a denilen üç haslet kimde bulunursa mazarratları yine kendine dokunur.

[Zulüm, verilen sözden cayma ve hilenin zararı yine sahibinedir.]

رحم الله امرأ أعان أخاه بنفسه وأشركه في دعائه (36)

İhvânına binnefs mu‘âvenetle duâda müşâreket edenler rahmet-i rahmana mazhar olsunlar.

[Allah, Müslüman kardeşine yardım ve duasına ortak edene rahmet eyler.]

حق لميزان يوضع فيه الحق أن يكون ثقيلًا (37)

Hakla imlâ edilen mîzânın ağır basması ve bâtılla memlû mîzânın hafif olması haktır.

[Gerçek şu ki içerisinde hakkın olduğu tartı her zaman ağır basar.]

سار عوا فيما وعدكم الله من رحمته (38)

Cenâb-ı Hakkın rahmetinden va‘d buyurduğu şeylerde müsâraat edin.

[Allah’ın rahmetiyle vaad ettiği şeylere koşun.]

صانع المعروف تقي مصارع السوء (39)

Halka iyilik etmek âfât ve belâyâdan masuniyeti mûcibdir.

[İyilik etmek, bela ve musibetlerden korur.]

كنا ندع سبعين بابا من الحلال مخافة أن نقع في الحرام (40)

Harama düşmenin korkusundan yetmiş bâb helâli terk ederdik.

كثير القول ينسي بعضه بعضا، وإنما لك ما وعي منك (41)

Çok söz yekdiğerini unutturur. Ne kadar söylesen sözlerin hâfızada kalandan ibârettir.

لا توعدن بعقوبة أكثر من معصية؛ فإنك إن فعلت أثمت، وإن تركت كذبت (42)

Masiyetten ziyâde ukubeti emr etmeyin. Çünkü icra ederseniz âsim, terk ederseniz kâzib olursunuz.

[Bir suçun karşılığı olarak daha büyük ceza tehdidinde bulunmayın, zira bulunduğunuz tehdidi uygularsanız haksız, uygulamazsanız yalancı olursunuz.]

لا يكوننَّ قولك لغوا في عفو ولا عقوبة فلا ترجى إذا أمنت ولا تخاف إذا خوفت (43)

Afv-ı ‘ukûbet sözlerin lağvdan beri olsun, zirâ ne emânından ümîd var ne tehdîdinden bîm-dâr olan bulunur.

[Ceza ve mükâfat konusunda boş konuşursanız ne verdiğiniz güvenceye güven kalır ne de tehditlerinizden kimse korkar.]

لا تلجنَّ في عقوبة، فإن أدناها وجيع ولا تسرع إليها وأنت تكفي بدونها (44)

‘Ukûbetin ednâsı bile mu’lim olduğundan cezâ işlerine girişme ancak memûr isen şedîdini değil kifâyet derecede hafifini ihtiyâr et.

[Farklı bir yol oldukça bir suçu cezalandırmak için acele etmeyin zira cezanın en hafifi bile rahatsız eder.]

لا تجعل وعيدك ضجاجة في كل شيء (45)

Tehdîdini her şeyde şâyî‘ etme.

[Her konuda tehdit savurma.]

لا تجعل سرك مع علانيتك فيمرج أمرك (46)

Sırrını aleni şeylerle bir tutma, zirâ işin bozulur.

لا تكتم المستشار خيرا فتؤتي من قبل نفسك (47)

Müsteşârdan bir şey saklama, zirâ musâb olursan kendi kendine etmiş olursun.

[İstişare ettiğin kimselerden konuya dair bir şey gizleme, zira günün sonunda yanlış kararlardan etkilenen sen olursun.]

لا تماظ جارك فإنه يبقي ويذهب الناس (48)

Komşunla münâza‘a etme, zirâ misafirler gider ama o kalır.

لا تغيرن على دار سمعت فيها أذانا حتى تعلم ما هي عليه (49)

Ezân işitilen bir yerin ne olduğunu öğrenmedikçe gâret etmeyiniz.

[Duyduğunuz ezan sesi bile olsa tam emin olmadıkça bir mekana, beldeye dalmayın.]

ليس خير بعده النار بخير، ولا شر بعده الجنة بشر (50)

Bir hayrın ki ‘âkibeti cahîm ola hayırdan ve bir şer ki nihâyeti na‘îm ola şerden sayılmaz.

[Akıbeti cehennem olan hayır, hayırdan; akıbeti cennet olan şer, şerden sayılmaz.]

ليس مع الفراء (الصير) مصيبة، ولا مع الجزع فائدة (51)

Sabırda musibet, hüzn ve telaşta menfaat yoktur.

ما من طامة إلا وفوقها طامة (52)

Hiçbir dâhiye yoktur ki andan eşeddi olmasın.

[Her musibetten daha büyük bir musibet vardır.]

من يطيع الله ورسوله فقد رشد وما (ومن) يعصيهما فقد غوى وضلّ ضلالاً بعيداً 53)

Cenâb-ı Hak'la Peygamber efendimize itâat eden saâdete nâil ve âsi olan varta-i dalâlete vâsıl olur.

[Allah'a ve Rasûlüne itaat eden kurtuluşa, isyan eden dalaletle erer.]

والذي نفسي بيده لأن يقدم أحدكم فيضرب عنق في غير حد خير له من أن يخوض غمرات الدنيا 54)

Nefsim yed-i kudreti kâhiresinde olan Cenâb-ı Hakk'a kâsem ederim ki nâ-hak yere ölmek emvâl-i dünya girdabına düşmekten hayırlıdır.

[Allah'a yemin olsun ki haksız yere öldürülmeniz dünya malına dalmanızdan hayırlıdır.]

باطائر (طائر) تقع على الشجر تأكل من الثمر ولا تدري ما الخبر³ 55)

Ey mürğ! Ağaca konar, meyvesini yer fakat ser-encamdan bî-habersin.

[Ey kuş, ağaca konar, meyvesinden yersin fakat sonuçtan bi habersin.]

فصل ثاني

أفضل الخطاب من كلام عمر بن الخطاب

Faşlı Sâni, Efdalü'l-hitâb min Kelâmi Ömer bin el-Hattâb

ابتغوا الارزاق من خبايا الأرض 1. 56)

Yiyeceğinizi hafâ-hâne-i zemînden çıkarınız.

[Yicceklerinizi topraktan çıkarınız.]

ابت الدنانير الا ان تيزر اعناقها 2. 57)

Servet gizlenmez elbette bir taraftan baş gösterir.

اتقوا شر من تبغضهم قلوبكم 3. 58)

Kalben buğz ettiğiniz adamların şerrinden korkunuz.

آخ الاخوان على التقوى 4. 59)

Müsâhabet-i ihvânı salâh üzerine binâ et.

[Dostluğunu iyilik üzerine kur.]

احذكم عاقبة الفراغ فانه اجمع لابواب المكروه من السكر 5. 60)

İşsizlik rahatından hazer ediniz, zîrâ: böyle bir ferâgat sekirden daha mekruh olan fenâlıkları câmîdir.

[İşsizlikten sakının, çünkü boş vakit sarhoşluktan daha fena fiilere kapı açar.]

اذا تناجى القوم في دينهم دون العامة فهم في تأسيس ضلالة 6. 61)

Esas-ı dine ait mesâil mektûm tutanlar te'sîsi dalâlette bulunur.

[Dinin esasına dair mevzuları gizli tutanlar sapkınlığa yol açarlar.]

اذا توجه احدكم في وجه العمل مرات فلم ير خيرا فليدعه 7. 62)

Bir işe birkaç kere yapışan ve yoluyla çalışıp da hayrını görmeyen artık o işten vaz geçsin.

اذا رأيتم القاري يحب الاغنياء فهو صاحب دنيا 8. 63)

Muhibbi eğniyâ olan zâhid muhibbi dünyadır.

[Zenginlere gönül bağlayan zahid dünyaya gönül vermiştir.]

اذا رأيتموه يلزم السلطان من غير ضرورة (فهو) لص 9. 64)

Bilâ zaruret hazîne-i devletten iktisâb-ı ma'îşet eden takvâ-sîret zâhid-i sâdik değil düzd-i fâsıktır.

[Gereksiz yere devlet hazinesinden menfaat devşirenler tavka ehli olmak bir yana fasık hırsızlardır.]

ارووا الاشعار فانها تدل على محاسن الاخلاق 10. 65)

Eş'âr rivâyet edin ki onlar mehâsin-i ahlâka delâlet ederler.

[Şiir ile meşgul olmak güzel ahlakın bir göstegesidir.]

اخيفو الهوام قبل ان تخيفكم 11. 66)

Hevâm sizi korkutmazdan evvel siz onları korkutun.

[Zararlı haşereler sizi korkutmadan siz onları korkutun.]

اقتصاد في سنة خير في اجتهاد من بدعة 12. 67)

Sünnetten az işlemek bidatten çok yapmaktan çok hayırlıdır.

³ Vecizedeki tüm fiiller eserin aslında gaib sigasıyla verilir.

68) 13. الطمع فقر والنس غنى

Tama' fakr u zarûrettir, ümitsizlik de gınâ ve servettir.

[Beklenti içerisinde olmak fakirlik, ümit kesmek ise zenginliktir.]

69) 14. المرؤة الظاهرة في الثياب الطاهرة

Mürüvvet-i zâhire siyâb-ı tâhireden bellidir.

[Kişilik önce temiz giysiler ile görünür olur.]

70) 15. الدين ميسم الكرام

Dîn ve îmân kerimlerin hüsn ü ânıdır.

[Din ve iman kerim kimselere yakışır.]

71) 16. استشر في امرك الذين يخشون الله

İşini Allah'tan korkanlarla istişare et.

72) 17. العيد اذا تواضع لله رفع الله حكمته

Hak için halka tevazu edenin Cenâb-ı Hak şeref ve şânını terfi' eder.

[Allah kendi rızası için insanlara tevazu gösterenin değerini yüceltir.]

73) 18. العبد اذا تعاطم وعدا طوره وهسه الله الى الارض

Kibir ve ta'azzümle haddini tecavüz eden Cenâb-ı Hak yerden yere çarpar.

[Kibirlenerek haddini aşanı Allah rezil eder.]

74) 19. اشقى الولاة من شقيت به رعيتة

Âmirin en şakîsi halkı şakî edendir.

[Yöneticinin en kötüsü halkını kötü yola sevkedendir.]

75) 20. امران لا ينفكان من الكذب كثرة المواعيد وشدة الاعتذار

Çok çok va'd ile itizârda mübalağa yalandan hâlî olamaz.

[Vaad ve itizarda mübalağaya kaçmak yalansız olmaz.]

76) 21. ان الانسان لا يهلك عن نصف شبعه

İnsan nîm-sîr olmakla helâk olmaz.

[İnsan, sürekli yarı tok kalarak ölmez.]

77) 22. الاجتهاد خير بضاعة

Sa'y ve gayret sermâyenin hayırlısıdır.

[En hayırlı sermaye çalışıp çabalamaktır.]

78) 23. الادب خير ميراث

Edep mirasın hayırlısıdır.

79) 24. ان كان الشغل مجهدة فالفراغ مفسدة

Çalışmak zahmet ise boş durmak da mefsedettir.

80) 25. اياكم ولعن الارض

Zinhâr yere lânet etmeyin.

81) 26. اقل من الدين تعش حرا

Borcunu azalt hür yaşa.

82) 27. اقل من الذنوب يهن عليك الموت

Günahlarını azalt şiddet-i mevt sana ehven olur.

[Günahları azaltmak ölümün şiddetini kolaylaştırır.]

83) 28. ان الموت فضح الدنيا فما ترك لذي لب فرحا

Mevt dünyayı öyle rüsvây etti ki erbâb-ı akl için bir cây-ı ferah bırakmadı.

[Ölüm dünyayı akıllı kimselerin gönül rahatlığı ile yaşayacakları bir yer olmaktan çıkardı.]

84) 29. ان العمل كثير فانظر كيف تخرج منه

İnsan için iş çoktur fakat tutacağı işten ak yüzle çıkmayı düşünmek lâzımdır.

85) 30. افلح من حفظ عن الطمع والغضب والهوى نفسه

Kalbini tamâ'dan, tab'ını gazaptan, nefsini hevâdan saklayan felah bulur.

[Kalbini tamahtan, aklını öfekeden ve nefsini hevadan koruyan kurtulur.]

86) 31. اعقل الناس اعذرهم للناس

A'kal-i nâs olan halkı ma'zûr tutandır.

[İnsanların en akıllısı halkı mazur görendir.]

87) 32. اياك ومواخاة الاحمق فانه ربما اراد ان ينفحك فيضرك

Ahmakla dostluktan çekin, çünkü ekseriya iyilik edeyim derken fenalık eder.

[Ahmak kimseler ile dostluk kurma. Çünkü çoğu zaman iyilik edelim derken kötülük ederler.]

88) 33. تفقه قبل ان تسودوا

Server olmazdan evvel hünerver olunuz.

[Evlenmeden önce ilim öğrenin.]

89) 34. تعلموا النسب فرب رحم وصلت بعرفان النسب

Ensâbınızı öğrenin, çünkü irfân-ı neseple çok defa rahm-i sıla olunur.

[Nesep ilmini öğrenin. Çünkü sıla-i rahim bu ilim ile mümkün olur.]

90) 35. تعلموا من النجوم ما يدلکم علی سبيلکم في البر والبحر

Karada, denizde yolunuza delâlet edecek derecede ilm-i nücûmu öğrenin.

91) 36. حسن الخلق خير قرين

Hüsn-i hulk dostun hayırlısıdır.

92) 37. حرفة يعاش بها خير من مسئلة الناس

Yaşatacak bir sanat dilenmekten hayırlıdır.

93) 38. رحم الله امرأ اهدى الينا مساوينا

Mesâvimizi gösterenler rahmet-i rahmanda olsunlar.

[Hatalarımızı gösterene Allah rahmet eylesin.]

94) 39. عليك باخوان الصدق تعش في اكنافهم فانه زينة في الرخاء وعدة في البلاء

Ömrünü sâdik dostların sâyelerinde geçirmeye çalış ki onlar râhatta zînet, zahmette kuvvet olurlar.

95) 40. عليك بالصدق وان قتلك الصدق

Sadâkatten ölmek lâzım gelse yine sâdik kal.

96) 41. في العزلة رحلة عن خليط السؤ

Sû-i karînden mübâ‘adet onlardan ‘uzletle olur.

[Kötü dosttan uzaklaşmak onlarla birlikte olmamakla mümkündür.]

97) 42. لا تظن بكلمة خرجت من مسلم شرا وانت تجد لها في الخير محملا

Lisân-ı müslimden çıkan sözü hayr ile te’vîl kâbil iken şerre haml etme.

[Müslümanın ağzından çıkan bir sözü hayra yormak mümkün ise şerre yorma.]

98) 43. لا تتهاونوا بالحلف بالله فيهينكم الله تعالى

İsm-i celâliyle kasmemede tesâhül etmeyin, çünkü Cenâb-ı Hakk’ın tahkirine düşersiniz.

[Allah adına yemin etmek konusunda rahat davranmayın zira yeminin gereğini yapmadığınız takdirde Allah’ın kahrına düçar olursunuz.]

99) 44. كفى عيبا ان يبدو لك من اخيك ما يخفي عليك من نفسك

Âharda görüp ta‘yîb ettiğin ayıbın kendinde olduğunu görmemekten büyük ayıp olamaz.

[Başkasında gördüğün kusuru kendin taşıdığının farkında olmaman ayıp olarak yeter.]

100) 45. لا تسأل عما لم يكن فان فيما قد كان شعلا

Olmamış şeyleri suâl edeceğine olmuşlardan ibret almaya çalış.

101) 46. كل عمل كرهت من اجله الموت فاتركه ثم لا يضرک الموت

Endîşe-i avâkıble ölümden havf ettiren a‘mâli terk et mevtin zaruretinden emin olursun.

[Ölümden korkutan fiilleri terkedersen, ölüm sana zarar vermez.]

102) 47. لكل شئ شرف وشرف المعروف تعجله

Her şeyin bir şerefi vardır iyiliğin şerefi de sûrat-i icrâdadır.

103) 48. لا خير في مادون الصدق من الحديث

Doğru sözün gayri lafta hayır yoktur.

104) 49. لا حلم احب الى الله من حلم امام عادل ورفقه ولا جهل ابغض الى الله من جهل امام جائر وخرقه

Hubb-i Hüdâ’ya mazhar olan hilm-i pişvâyı âdil hilm ve rıfkı ve adâvet-i kibriyâyı şiddetle celb eden cehl-i müktedâyı zâlimin gadr ve cevridir.

[Allah’a en yakın yumuşak huy adil bir yöneticinin huyudur. O’na en sevimsiz cehalet ise zalim ve hilekâr yöneticinin cehaletidir.]

105) 50. لا تکرهو فتاياتکم علی الرجل القبيح فانهن يحبين ما تحبون

Kızlarınızı çirkinlere vermeye icbâr etmeyin, çünkü onlar da sizin gibi güzeli severler.

106) 51. لا تؤخر عمل يومك الى غدك

Bugünkü işini yarına bırakma.

107) 52. لن تحور قوی ما دام صاحبها ينزع وينزو

Silah kullananların, ata binenlerin kuvvetleri kullandıkça ve bindikçe daim kalır.

108) 53. لا ينفع التكلم بحق لا نفاذ له

Te'sîri olmayan yerde hak söylemenin nefi olmaz.

[Etkisi olmayan yerde hakkı söylemek faydasızdır.]

109) 54. من ملأ عينه من قائمة بيت قبل ان يؤذن له فقد فسق

Ruhsat-ı duhûlden mukaddem hâne dâhline atf-ı nazar eden fâsıktır.

[Giriş izni verilmeden hane içerisine nazar eden fâsıktır.]

110) 55. من مازح استخف به

Mizâh ile uğraşan şâyân-ı istihfâf olur.

[Mizah ile uğraşmak insanı küçültür.]

111) 56. من يئس من شيء اسغنى عنه

Bir şeyden me'yûs olan ondan müstağni olur.

[Bir şeyden ümidini kesen ondan müstağni olur.]

112) 57. مراجعة الحق أولى من التماذي في الباطل

Hakka dönmek mütemadiyen bâtılda kalmaktan evlâdır.

113) 58. من لم يعرف الشر وقع فيه

Şerri bilmeyen şerre düşer.

114) 59. من كذب فجر ومن فجر هلك

Yalan söyleyen fâcir olur, fâcir olan da helâk olur.

115) 60. من ذهب حياؤه مات قلبه

Hayâsı gidenin kalbi ölür.

116) 61. من قل ورعه قل حياؤه

Vera'ı az olanın hayâsı da az olur.

117) 62. من كثر مزاحه كثر سقطه

Mizahı çok olanın sakatâtı da çok olur.

[Mizahı çok olanın kusuru da çok olur.]

118) 63. من اكثر من شئ عرف به

İnsanın nesi çoğalırsa onunla şöhret bulur.

119) 64. من كثر ضحكته قلت هيئته

Çok gülenin heybeti azalır.

120) 65. ما الخمر صرفا باذهب للعقل من الطمع

Aklı bozmak için hâlis şarap tamâ kadar kuvvetli değildir.

[Tamah ve açgözlülük şarap kadar akla zarar vermez.]

121) 66. من كتم سره كان الخيار بيده

Sırrını saklayanın zimâm-ı ihtiyârı elinde olur.

[Sırrını saklayanın eli güçlü olur.]

122) 67. من يعمل (بالعفو) فيما بين ظهر انيه تآته العافية من فوقه

Zîr-destânına afv ile muâmele eden ma-fevkinin mazhar-ı 'inâyeti olur.

[Sorumluğ altındakilere merhamet eden merhamet bulur.]

123) 68. من ينصف الناس من نفسه يعطي الظفر في امره

Halka insâf eden işinde zafer bulur.

124) 69. وانظر في اي نصاب تضع ولدك فان العرق دساس

Evladını hangi asla ilkâ edeceğine dikkat et, çünkü damar aslına çeker.

125) 70. الا ان الله خلق وجوها يرفعون حاجة الضعيف فاكروموهم

Âgâh olun ki du'afânın hâcetlerini ulü'l-emre arz eden a'yân, hürmetinize şâyândırlar.

[Şüphesiz zayıf kimselerin ihtiyaçlarını sorumlu kimselere iletenler saygıya layıktırlar.]

فصل ثالث

أنس اللهفان من كلام عثمان بن عفان رضي الله عنه

Fash Sâlis, Ünsü'l-lefhân min Kelâmi Osmân bin Affân

أبلغت الراتع مسفاته 1 (126)

Oburu su başına getirdim.

[Hayvanları suya yolladım.]

اتقوا الذي إليه ترجعون، فلا تسارعوا إلى الفتنة ولا تفارقوا الجماعة 2 (127)

En sonra mürâaat edeceğiniz Haktan havf edip fitneye müsâra‘at ve cema‘atten müfârakat etmeyiniz.

[Allah’tan korkup fitneye yönelmeyin ve cemaatten ayrılmayın.]

أجرت المرسون رسنه 3 (128)

Yularını eline verdim.

[Hayvanın yularını eline verdim.]

ارموا بالدنيا حيث رمى الله بها 4 (129)

Cenâb-ı Hak dünyayı nasıl endâhte-i fenâ ettiyse siz de bir tarafa atın.

[Allah dünyayı nasıl kenara koyduysa siz de öyle yapın.]

أحسنوا فأحسنوا معهم وإذا أساؤا فاجتنبوا إساءتهم 5 (130)

İyilik ederlerse iyiliklerine iştirak fenalık yaparlarsa fenalıklarından ictinâb edin.

أشيروا واجتهدوا في الرأي 6 (131)

Meşveretçilere ictihâd ile re’y verin.

[İstişare etmek isteyenlere görüşünüzü belirtin.]

اعتبروا بمن مضى وجدوا بالخير 7 (132)

Geçmişlerden ibret alın da hayra çalışın.

العبودية محافظة الحدود والوفاء بالعهد والرضاء بالموجود والصبر على المفقود 8 (133)

‘Ubûdiyyet muhâfaz-i hudûda itinâ ile ‘ahde vefâ etmek ve mefkûda sabr ile mevcûda rıza göstermektir.

[Gerçek kulluk, haddi aşmadan ahde vefa göstermek, olana razı olmak ve olmayana sabretmektir.]

القبر أول منازل الآخرة، وآخر منازل الدنيا، فمن شدد عليه فما بعده أشد، ومن هون عليه فما بعده أهون 9 (134)

Mezar menâzil-i dünyanın sonu, menâzil-i âhiretin önüdür, onda şiddet görenin âtisi de eşedd ve onu ehven geçirenin ilerisi de ehvendir.

[Kabir, dünya hayatının son, ahiret hayatının ilk durağıdır. Orada zorluk çekenin gelecek hayatı daha zor; orda rahat edenin gelecek hayatı daha rahat olur.]

الله حسبي وحسبهم يوم لا ينطقون ولا يؤذن لهم فيعتزون 10 (135)

Îrâd-ı güftâr ile ‘arz-ı itizâra meydân olmayan bir zamanda Cenâb-ı Hak hem bana hem onlara kâfidir.

[Hiçbir kimseye konuşma ve özür bildirme izni verilmeyen o günde, Allah bana da onlara da kâfidir.]

الهدية من العامل إذا عزل كالهديفة إليه إذا عمل 11 (136)

Bir memûrun maz‘ûliyetinde verdiği hediye memûriyeti evânında verdiği hediye gibidir.

[Devlet memuru görevden alındıktan sonra verdiği hediye görevde iken verdiği hediye gibidir.]

الطلاق بالرجال، والعدة بالنساء 12 (137)

Talak ricâlin kârı ‘iddet de nisânın bârıdır.

[Boşanma erkeğin, iddet ise kadının hakkıdır.]

المحروم يعطى، والخائف يؤمن والمنفى يرد 13 (138)

Mahrûma i‘tâ, hâifi te‘mîn, menfâyı iâde gerektir.

[Mahrum edilene hakkı, korkana güven, sürgün edilene iade verilmeli.]

أنا كأبي العاق إن عاش عقه وإن مات فجعته 14 (139)

Hayatı derd-ser, memâtı belâ-yı dil olan yaramaz çocukların pederleri gibi nâçâr kalanlarımdım.

[Hayatları dert ve sıkıntı, ölümleri hüzün ve keder olan yaramaz çocukların babaları gibi çaresizim.]

أنتم إلى أمام فعال أحوج منكم إلى أمام قوال 15 (140)

Çok söyler hâkimden ziyâde çok iş görür âmire muhtâçsınız.

أن لكل شيء آفة ولكل نعمة عاهة 16 (141)

Her şeyin bir âfeti ve her nimetin bir musibeti olur.

أن الله خلق الخلق بالحق فلا تقل إلا الحق 17 (142)

Cenâb-ı Hak halkı hak üzerine halk etti, sen de haktan başka bir şeyi söyleme.

[Allah, insanlığı hak ve hakikat üzerine yarattı, sen de hakikatten ayrılma.]

143) 18 إني لست بميزان لا أعول

Ben mîzan değilim ki sehvü hatadan sâlim olayım.

[Ben terazi değilim ki hatadan münezzehtir olayım.]

144) 19 إنما يقصر الصلاة من كان شاخصا أو بحضرة عدو

Namazın kasrı seferber olanlarla piş-i adüvde bulunanlara mahsustur.

[Sadece yolcu ve savaşta olanlar namazı kısaltabilir.]

145) 20 إن وجدتم في كتاب الله أن تضعوا رجلى في القيد فضعوها

Hükm-i Kur'an ile ayaklarımı zencire vurmam lazım gelirse hemân icrâ edin.

[Kur'an'a göre ayaklarımı zincire vurmanız gerekiyorsa hemen vurun.]

146) 21 إن خلاف الخليفة وفاق الجماعة والطعن على الأئمة وبال على من ركبته ثقیل وخسران لمن عليه مبین

Halifeye muhalefet, cemaatten müfâratat, eimmeyi mezemmet edenler bâr u bâl altında ezilip hüsrân ve dalâlette kalırlar.

[Halifeye muhalefet etmek, cemaatten ayrılmak ve sorumlu kişileri kötölemek hüsrana götüren bir yükür.]

147) 22 إياكم والخمر فإنها مفتاح كل شر

Şaraptan hazer edin ki her şerrin başı odur.

148) 23 بادروا أجالكم بخير ما تقدرون عليه

Ecel erişmeden muktedir olduğunuz umur-ı hayriyyeye müsâraaat ediniz.

[Ölüm gelmeden hayırlı işlerde acele edin.]

149) 24 تاجروا لله ترحوا

Allah için ticaret edin de kazanın.

150) 25 خصلتان ليس معهما ثالث حسن الأدب وتجنب الريب

Hüsn-i edeble ictinâb-ı rayb o kadar güzeldir ki bunların bir üçüncüsü yoktur.

[Edep ve zan ve şüpheden uzak durmak kadar üçüncü bir güzel haslet yoktur.]

151) 26 خذوا بالحق وأعطوا به

Doğru alın doğru verin.

152) 27 خير الناس من عصم واعتصم بكتاب الله تعالى

Nâsın hayırlısı ma'sûm olan ve kitâbullâh ile i'tisâm edendir.

[İnsanların hayırlısı gûnahtan kendini koruyan ve Allah'ın kitabına sarılıdır.]

153) 28 رب ساع أعطاني شاهده ومنعني غائبه

Huzûren mümâşât gıyaben mu'âdât edenler çoktur.

[Yanınızda iken dost, arkanızda düşmanlık eden çoktur.]

154) 29 شدّ شدّ يا حبيذا قصاص الدنيا لا قصاص الآخرة

Mücrimin kulağını güzel çek ki kısâs-ı dünyâ kısâs-ı âhiretten ehvendir.

[Suçlunun cezasını bu dünyada ver, zira dünyadaki ceza ahiretteki cezadan ehvendir.]

155) 30 دسموا نونته

Çenesini karalayım ki nazar değmesin.

156) 31 لتصيرن أو لتندمن

Sabredin yoksa pişman olursunuz.

157) 32 لا تغفلوا فإنه لا يغفل عنكم

Gâfil olmayın çünkü sizden gaflet olunmaz.

158) 33 لم يعيرني بذنب عفى الله عنه

Mazhar-ı 'aff-ı Hüda bir günâh için ta'yîb ve serzenişe ne hakkın var.

[Allah'ın affettiği bir günah için ayıplamaya ne hakkın var.]

159) 34 لا يؤتى أمر المسلمين إلا أهل الصلاح والحكمة (الحكمة) في السن والتجربة

Umûr-ı İslâm, erbâb-ı salâh ile cihân-dîde ve kâr-azmûdelerden başkalarına tevdi' olunmaz.

[Tüm Müslümanları ilgilendiren konularda yaş ve tecrübe konusunda eksik olanlara görev verilmez.]

160) 35 ما رأيت منظرا إلا والقبر أفضع منه

Mezardan hevî-nâk bir manzara görmedim.

[Mezardan daha korkunç bir manzara görmedim.]

161) 36 ما عن الله مذهب إلا إليه

Cenâb-ı Hak'tan başka melce-i hakîki yoktur.

[Allah'tan başka sığınmak yoktur.]

162) 37 من ترك الدنيا أحبه الله

Târik-i dünya mahbûb-i hüdü olur.

[Dünyayı terk edenleri Allah sever.]

163) 38 يكفيك من الحاسد إنه يغتم وقت سرورك

Ferah-nâk olduğun vakitte hâsidin gam-nâk olması ne büyük intikâmdır.

[Sen sevinçli iken haset edenlerin üzgün olması ne büyük bir intikamdır.]

164) 39 هم الدنيا ظلمة في القلب وهم الآخرة نور في القلب

Dünya kasâveti, kalbin zulmeti ve âhîret gamı gönlün pertevîdir.

[Dünyalık dert ve keder, kalbin kararması; ahîret endişesi ise kalbin nurudur.]

165) 40 ويحك إن هذا الشجر ليعيرك وشاتك وأنت تعقره

Yazık yazık hayvanatına nâfî olan ağacı kesiyorsun.

[Ne yazık! Hayvanlarına faydası olan ağacı kesiyorsun.]

Kaynakça

- Bozdoğan, A. (2002). Manastırlı Mehmet Rifat'ın dünya görüşünün aynası: “ÇANTA”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(2), 31-39.
- Bozdoğan, A. (2001). Manastırlı Mehmet Rifat ve Eserleri Üzerine bir İnceleme (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail. (2006). *el-Câmiu's-Sahîh*, Beyrût: Dâru İbn-i Kesîr.
- Bursalı, M. T. (1972). *Osmanlı Müellifleri*, Haz. A. Fikri Yavuz-İsmail Özen, İstanbul: Yayıncılık Matbaası.
- Ceyhan, A. (2006), *Türk Edebiyatı'nda Hazret-i Ali Vecizeleri*. Ankara: Öncü Kitap.
- Ceyhan, A. (2012). Manastırlı Mehmed Rifat Bey'in Matlûbu Külli Tâlib Tercümesi. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 57-71.
- Durmuş, E. (2014). Şerh-i Kelimât-i Çehâr Yâr-ı Güzîn (İnceleme Metin) (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Eren, C., & Erboğa H. (2007), Hikmetli sözler ve Manastırlı Mehmed Rifat Efendi'nin Hikmet Hazineleri adlı eseri. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 7(2), 163-170.
- İbn-i Kuteybe, (1977). *Ğarîbu'l-Hadîs*. Tah. Dr. Abdullah el-Cebûrî, Bağdat: Matbaâtü'l-âni.
- İnal, M. K. (1969). *Son asır Türk şairleri*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Reşîdüddîn Vatvat, *Faslü'l-Hitâb min Kelâmi Emîri'l-Mü'minîn Ömer b. el-Hattâb*. Süleymaniye Kütüphanesi, No: 297.3.
- Yüksel, I. (2013). Türk Edebiyatı'nda Hz. Ömer Vecizeleri ve Bedreddin B. Himmet-Yârü'l-Mevlevî'nin “Faslü'l-Hitâb Min Kelâm-ı Ömer Bin Hattâb” Adlı Eseri (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.

Extended Abstract

In the literary works dealing with religious figures in the Islamic Turkish literature, the four caliphs are the leading figures discussed after the Prophet. The four caliphs were addressed with their virtues, heroism, physical characteristics, words and behaviors in the literary products in question. The resulting literary acquis was classified under different names according to its content over time, and thus they were examined as subheadings of “Literary Genres”. It is possible to list the prominent literary genres especially those dealing with the four caliphs as; legends, virtue books, hilyahs, and sad kelimât. In these genres, independent works with titles such as “menâkıb-ı çehâr-yâr”, “fezâil-i hulefâ”, “hilye-i çehâr-yâr”, “sad kalima-i çehâr-yâr-i güzîn” were written about only the four caliphs.

In our literature, the works containing all the four caliph aphorisms from the genres in question are the translations of Reşîdüddîn Vatvat's Persian manzûm mensur commentary, and these are cataloged in manuscript libraries with names such as “Sad Kelimât-ı Çehâr-Yâr-i Güzîn”, “Tercüme-i Şerh-i Sad Kelimât Çehâr-Yâr” etc. The first of these is the translation of Sad-Kelimâtı Çehâr-Yâr-i Güzîn, which is estimated to have been made by Bedreddin bin Himmet-yârü'l-Mevlevî, the second is Şerh-i Kelimât-ı Çehâr Yâr-ı Güzîn by Hâcegizâde Mustafa el-Kastamonî, and the other is Cevâhir-i Çihâr Yâr and Emsâl-i Kibâr, written by Manastırlı Rifat Bey, which is the subject of our article. Sad kelimâts are used to express a feeling and thought in a short, clear and memorable way. Wisdom, parables and aphorisms were compiled from sources such as hadith, sirah and megazi in the name of the four caliphs, with the idea that they were the best of the ummah after the Prophet. It is possible to say that the tradition of writing aphorisms in Arabic, Persian and Turkish is similar to the gathering together of various hadiths such as forty, seventy and a hundred in the literature of Muslim traditions.

In this study, the words of the caliphs other than caliph Ali were evaluated from one of such works; Mehmet Rifat's Cevâhir-i Çihâr Yâr ve Emsâl-i Kibâr. The work consists of five chapters: two prefaces, aphorisms of the four caliphs and finally translations of Arabic proverbs. There are 55 sayings of Abu Bakr in the first part, 70 sayings of Omar in the second part, 40 sayings of Othman in the third part, 74 sayings of Ali in the fourth part and 129 proverbs in the fifth and last part. Thus, it contains a total of 368 sayings, 239 of which belong to the four

caliphs. The work was published in Aleppo after Rifat Bey's death, as the first work of the series called *Hazine-i Hikemiyât*, by his daughter Ganimet Hanım.

The original of the aphorisms contained in the work, which is the subject of our study, is Arabic, and it is stated by the author in the introduction that they were translated from the work of Reşîdüddîn Vatvat. However, it is understood from the differences in the number of aphorisms that the work is a partial translation of Vatvat. The author's claim in the introduction that he translated the work into Ottoman Turkish in a short, clear and memorable style with assonance, like the Arabic originals, has been tried to be tested and it has been determined that the author contradicts his claims in some places and these are stated through examples. It is also stated through examples that the work sometimes contains incorrect and incomplete translations. There are aphorisms in the work that cannot be understood without their context and probably have a story and background, and these have been translated by giving only their literal meanings. For example, it is understood that the two aphorisms numbered 1 and 3 belonging to Othman in the work are mentioned as a single narration in the sources and are sentences spoken in response to the question of why people rebelled against him. However, in the work, the aphorisms are conveyed as separate sayings, and when they are read alone, without knowing the background, it is not understood that they are words spoken in response to any question. However, it has been observed that, in general, the translations are as simple and understandable as the author claims, and some of the aphorisms, although few in number, have been translated with assonance. Again, it was determined that most of the translations were in accordance with the syntax of today's Turkish and that inverted sentences were not used. The aphorisms in the work generally have religious and moral content, and in terms of content, subjects such as social life, religion and belief, morality and science are thought. In this study, the general contents of the work and its relations with the Quran and hadiths were evaluated, and in this context, it was emphasized that the translator made literal and spiritual quotations from the verses and hadiths. Finally, the similarities between the aphorisms and whether there are any repetitions were mentioned, and in this context, it was observed that the problems of the source work, was also reflected in the translation.